

REIAL SOCIETAT ARQUEOLÒGICA TARRACONENSE
FUNDADA EL 1844

BUTLLETÍ ARQUEOLÒGIC

EDITAT DES DEL 1901

TARRAGONA

Època V, any 2020, núm. 42

BUTLLETÍ ARQUEOLÒGIC

REIAL SOCIETAT ARQUEOLÒGICA TARRACONENSE

Director:

JORDI LÓPEZ VILAR

Consell de Redacció:

JOAN VIANNEY M. ARBELOA (Reial Societat Arqueològica Tarraconense), DIANA GOROSTIDI (Universitat Rovira i Virgili, Institut Català d'Arqueologia Clàssica), MANUEL FUENTES (Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona), RAFAEL GABRIEL (Reial Societat Arqueològica Tarraconense), MANEL GÜELL (Arxiu Històric de la Diputació de Tarragona), ELOY HERNÁNDEZ (Reial Societat Arqueològica Tarraconense), LLUÍS PIÑOL (Museu d'Història de Tarragona), JAUME TEIXIDÓ (Arxiu Comarcal del Baix Camp), JOSEP M. VERGÈS (Institut Català de Paleoecologia Humana i Evolució Social)

Consell Assessor:

JUAN MANUEL ABASCAL (Universitat d'Alacant), ACHIM ARBEITER (Georg August Universität Göttingen), MARCO BUONOCORE (Biblioteca Apostolica Vaticana), EUDALD CARBONELL (Universitat Rovira i Virgili), VALENTÍ GUAL (Universitat de Barcelona), PATRICK LE ROUX (Universitat de París XIII), JOSEP M. NOLLA (Universitat de Girona), PATRIZIO PENSABENE (Universit  di Roma La Sapienza), ISABEL ROD  (Universitat Aut noma de Barcelona, Institut Català d'Arqueologia Clàssica), JOAN SANMARTÍ (Universitat de Barcelona)

El Butlletí Arqueològic és l'anuari que, des de 1901, edita la Reial Societat Arqueol gica Tarraconense, i que basa la seva línia d'actuació en la publicació de treballs d'Història i ciències auxiliars, amb preferència per l'àmbit de l'Arqueologia i la Història Antiga de Tarragona i el seu territori.

<https://www.raco.cat/index.php/ButlletiArq>

Tots els articles d'aquesta revista han estat sotmesos a un sistema d'avaluació per parells cecs (*peer review*)

Amb l'ajut de:

ISSN: 1695 - 5862

Dipòsit legal: T. 14 - 1958

Edita: Reial Societat Arqueol gica Tarraconense. Apartat de correus 573, 43080, Tarragona
Impr s per Ind. Gràf. Gabriel Gibert, Cartagena 12, 43004 Tarragona - Any 2020

SUMARI

JOAN CANELA GRÀCIA, NÚRIA OTERO HERRAIZ. <i>El poblament protohistòric del Camp de Tarragona i el seu entorn: Resultats de les campanyes de prospeccions arqueològiques a l'Alt Camp (2012-2014)</i>	5
ANTONIO MOSTALAC CARRILLO, CARMEN GUIRAL PELEGRÍN. <i>La pintura romana del Museo Nacional Arqueológico de Tarragona, procedente de las excavaciones realizadas en la Cantera del Puerto (I)</i>	29
ANTONIO PEÑA. <i>Nuevamente sobre la decoración del ático del pórtico del recinto de culto a Divo Augusto en la acrópolis de Tarraco</i>	59
JULIO C. RUIZ. <i>L'epigrafia com a font topogràfica: Referències textuais a edificis i espais sacres de caràcter públic a Tarraco</i>	81
JAVIER Á. DOMINGO, PILAR BRAVO, MOISÉS DÍAZ, REIS FABREGAT, JOAN MENCHON, JOSEP FRANCESC ROIG I DOLORES YNGUANZO. <i>Nous elements d'escultura arquitectònica visigòtica trobats a Tarragona</i>	97
JORDI LÓPEZ VILAR. <i>El conjunt numismàtic de la vil·la romana del Mas dels Frares (Constantí, Tarragona)</i>	131
JORDI LÓPEZ VILAR, JOAQUÍN RUIZ DE ARBULO. <i>Inscripció gravada sobre un dolium de la vil·la romana de Cal·lípolis (Vila-seca, Tarragona)</i>	141
SANDRA CANO AGUILERA. <i>Fons bibliogràfics d'autors clàssics no cristians a la Biblioteca del Seminari Pontifici de Tarragona</i>	147
ANNA MARIA LIBERATI. <i>Joan Serra i Vilaró, Roma 1938. «Un archeologo spagnuolo agli 'Studi Romani'»</i>	173
PATRICIA TERRADO ORTUÑO, JOAN MENCHON BES. <i>Un plànol inèdit de Tarragona de 1811: Projecte de fortificació de la ciutat després del setge de la grande armée</i>	225

ANNA ISABEL SERRA MASDEU. <i>Campanars tardans del barroc tarragoní:</i> <i>El cas de Sant Miquel d'Alforja</i>	255
RAMON ALOGUÍN PALLACH. <i>Els viatges de la Mare de Déu d'Escaladei</i> . . .	267
<i>Necrològica de Jordi Morant i Clanxet</i>	279
Normes de presentació dels originals	281

INSCRIPCIÓ GRAVADA SOBRE UN *DOLIUM* DE LA VIL·LA ROMANA DE CAL·LÍPOLIS (VILA-SECA, TARRAGONA)

JORDI LÓPEZ VILAR
Institut Català d'Arqueologia Clàssica
JOAQUÍN RUIZ DE ARBULO
Universitat Rovira i Virgili
Institut Català d'Arqueologia Clàssica

RESUM

Es presenta i contextualitza una inscripció de capacitat realitzada sobre un *dolium* de la vil·la romana de Cal·lípolis de la Pineda (Vila-seca, Tarragona).

ABSTRACT

A capacity inscription, carved on a dolium found at the Roman villa of Cal·lípolis (La Pineda, Vila-seca, Tarragona) is presented and set in its context.

Paraules clau: *Dolium*, epigrafia, vil·la romana de Cal·lípolis, *ager Tarraconensis*.

Keywords: *Dolium*, *epigraphy*, *Roman villa of Callipolis*, *ager Tarraconensis*.

La vil·la romana de Cal·lípolis se situa a La Pineda (Vila-seca, Tarragona) i és força coneguda a partir de mitjan de segle XX arran de la troballa del mosaic dels Peixos, un dels millors que llueix el Museu Nacional Arqueològic de Tarragona. El jaciment ja havia estat descobert molt abans, i fins i tot Mn. Serra Vilaró, abans de la guerra, hi va fer un sondeig on va trobar estructures arquitectòniques i ceràmica. Tot i això, no s'hi feu una intervenció d'envergadura fins el 1955 en que s'excavà una part de la vil·la que donà lloc al descobriment del mosaic, que fou extret i dut al museu l'any 1960. Posteriorment s'hi instal·là en aquell lloc, els anys 70, el càmping Callípolis. Els anys 1974 i 1979, a l'obrir rases per a la instal·lació d'un emissari per a la indústria, es destruí part del ja-

ciment. Més tard, un cop alliberats els terrenys del càmping, s'inicià l'excavació sistemàtica d'aquest important jaciment a partir de 1991 i fins el 2003, però després s'aturaren els treballs i avui resta abandonat en un lamentable estat de deixadesa¹.

Els treballs han determinat que el jaciment s'estén entre època tardo-republicana i els segles VI/VII. Es detecten alguns murs del segle I dC. però la traça principal de la vil·la es data en la segona meitat del segle II dC. Pot definir-se com un conjunt d'estances articulades entorn d'un gran pati. L'esquema segueix el tipus de vil·la amb pati intern en forma de U, amb porticats a les cares que donen al pati i també a la façana meridional. L'ala central de l'edifici era l'àrea residencial; a l'extrem del braç meridional es troba un important conjunt termal; i a l'oest de l'ala central de la vil·la hi ha una gran àrea rústica, amb pous, basses i un camp de *dolia*, on encara resta molt espai per excavar. El braç septentrional de la vil·la també és encara força desconegut. Cap al sud de les termes, hi ha un magatzem o *horreum*.

En el canvi entre els segles II i III hi ha una important reforma de les termes que s'orienta a la seva ampliació i embelliment, com mostra la instal·lació en aquest moment del mosaic del peixos. A partir del segle IV hi ha diverses reformes de l'edifici que es concreten en abandonament de determinades zones i en una reducció d'espais. En definitiva, pot ser definida com una vil·la marítima de les més importants de l'*ager Tarraconensis*.

Un element que ens interessa destacar en aquesta nota és la presència d'un conjunt de *dolia* en la *pars rustica* de la vil·la. Es tracta d'una zona només excavada parcialment i en la que se'n van documentar un total de 8 arrencats en dues fileres, que sense dubte formen part d'un magatzem agrícola bastant més extens (fig. 1). Aquesta zona fou excavada l'any 2000 i es va poder determinar

1. La bibliografia és extensa. Donem a continuació una llista dels principals treballs. SÁNCHEZ REAL, J. 1960: "El mosaico de los peces encontrado en la Pineda", *Diario Español*, 5 juny; BOBADILLA, M. 1969: "Mosaico de peces de La Pineda (Tarragona)", *Pyrenae*, 5, 141-153; BALIL, A.; MONDELO, R. 1985: "El mosaico con representación de peces hallado en las proximidades de Tarragona", *Boletín del Seminario de Estudios del Arte y Arqueología*, II, Valladolid, 251-256; SÁNCHEZ REAL, J. 1990: "En busca de Cal·lípolis", *Treballs Canongins*, 7, Tarragona, 133-186; MACIAS, J. M.; TUSET, F. 1996: "Excavacions arqueològiques a la vil·la romana de Cal·lípolis (Vila-seca, Tarragonès). Anys 1991-1993", *Tribuna d'Arqueologia* 1994-1995, Barcelona, 114-121; ADSERIAS, M. 1998: *Evidències del passat. Prehistòria i món antic a Vila-Seca*, Monografies de Vila-Seca, 20, Vila-seca; MACIAS, J. M. 2000a: "La vil·la romana de Cal·lípolis (Vila-seca, Tarragonès)", a: RUIZ DE ARBULO, J. (ed), *Tarraco 99. Arqueologia d'una capital provincial romana (Tarragona, 15-17 d'abril de 1999)*, Documents d'Arqueologia Clàssica, 3, Tarragona, 207-222; DÍAZ, M.; MACIAS, J. M. (2007): "La vil·la romana de la Pineda / Cal·lípolis (Vila-seca, Tarragonès)", a REMOLÀ, J. A. (coord.), *El territori de Tarraco: vil·les romanes del Camp de Tarragona*, Fòrum, 13, Tarragona, 133-151.

la seva cronologia —segle II dC.— i la seva amortització en el segle IV². Encara es té constància d'un altre *dolium* molt pròxim seccionat per les rases de 1979³.

Ara bé, quatre d'aquests *dolia* havien estat excavats anteriorment, probablement els anys 50 o 60, i van quedar a la vista, en una fossat, vora la caseta del càmping, on van ser visibles per als turistes que s'hi allotjaven fins que van ser novament colgats molts anys més tard. Ho confirmen alguns escrits dels anys 70 d'Enric Ballart, poc coneguts, entre ells un croquis amb la seva situació on s'hi pot llegir: "foso con cuatro dolias romanas seccionadas horizontalmente, en el interior del camping Callípolis. Junto a ellas, dos sillares romanos"⁴ (fig. 2). Desconeixem el moment exacte de la seva troballa, si quan les excavacions de 1955 o després, quan s'instal·là el càmping els anys 60. Sabem del cert que fou abans de 1974, atès que surten esmentats en un article de premsa⁵.

Recentment hem localitzat dues postals de Chinchilla amb sengles instantànies del moment de la troballa d'aquests quatre *dolia*⁶. En la primera (fig. 3) es veu una persona prenent mesures. En la segona (fig. 4) hi ha el detall de la vora d'un *dolium* trobat a l'excavació, i és aquesta la que presenta la inscripció que motiva la present nota. En el fragment fotografiat destaca, a més d'una inscripció, la presència de grapes de plom per reparar la gran gerra que s'hauria esquerdat. És un fet relativament freqüent en aquest tipus de contenidors que havien de suportar grans pressions.

En general els *dolia* no acostumen a portar inscripcions. És un fenomen que es dona en part de la Narbonesa, a Hispania (especialment al nord-est) i a Itàlia. Es tracta sempre d'inscripcions gravades després de la cuïta del recipient. El conjunt de signes presents correspon habitualment a un sistema de compte decimal i duodecimal d'una banda, i a unitats de mesura en *sextarii*, *urnae* i *amphorae*, de l'altra⁷.

2. MACIAS, J. M. 2000b: *Cal·lípolis, vil·la romana, Vila-seca (Tarragonès)*, Memòria d'excavació inèdita dipositada als SSTT de Cultura, esp. 22-32.

3. BALLART, E. 1979a: "Callípolis. Nuevos hallazgos", *La Voz de la Costa Dorada*, 286, Reus, 4-5.

4. BALLART, E. 1979b: "Interesantes hallazgos arqueológicos", *La Voz de la Costa Dorada*, 303, Reus, 6-9.

5. BALLART, E. 1974: "Restos arqueológicos junto al càmping Callípolis", *La Voz de la Costa Dorada*, 46, Reus, 10.

6. Unes postals força rares, que no havíem vist mai ni nosaltres ni els col·leccionistes de postals a qui les hem mostrat i de les que es degué fer una tirada molt curta.

7. Per a la interpretació d'aquest tipus d'inscripció és fonamental el llibre de Charlotte Carrato: CARRATO, Ch. 2017: *Le dolium en Gaule Narbonnaise (Ier s. a.C. – IIIe s. p.C.)*. *Contribution à l'histoire socio-économique de la Méditerranée nord-occidentale*, Ausonius Éditions, Mémoires, 46, Bordeaux, esp. 186-193 i 651-716.

La inscripció, de la que no podem saber les mesures, se situa sota el llavi, en un lloc de fàcil lectura. Està realitzada *post cocturam*, com és freqüent, i s'hi poden llegir dos numerals precedits de dos signes. Davant del primer, s'endevina una M ja habitual en altres casos similars; davant del segon numeral un S amb una ratlla horitzontal a mitja alçada:

M XXIII S XXV

La presència de la M al començament del text s'interpreta com l'abreviatura del mot *mensura*. Quan la unitat de mesura és en *urnae* o *sextarii* s'acostuma a especificar; per tant, quan això no es dona, hom ha suposat que és la unitat més usada, és a dir l'*amphora*. La S es correspon a *sextarii*. Per tant, la inscripció es pot desenvolupar així:

M(ensura amphorae) XXIII S(extarii) XXV

Una àmfora són 26,364 l. Un *sextarius* és 1/48 part d'àmfora, és a dir, 0,547 l. Per tant, la capacitat que indica la inscripció, passada a patrons actuals, és de 620,047 litres, que queda dins dels límits normals dels *dolia*.

Piero Berni va recollir les marques sobre *dolium* del Camp de Tarragona⁸, concretament de diverses vil·les romanes: Els Munts (Altafulla), el Torrent de les Voltes (Puigpelat), La Boella (La Canonja), Mas de Gomandí (Riudoms) i La Burguera (Salou). Les capacitats d'aquelles que es poden llegir completes van dels 614,5 als 945 l. El conjunt més complet de marques a la nostra zona és sense dubte el de la *cella vinaria* la vil·la de la Burguera (Salou)⁹, encara per estudiar, però referenciat en l'esmentada obra de Berni.

En tot cas, aquesta breu però interessant inscripció, rescatada d'una postal, afegeix una nova mesura al corpus d'inscripcions sobre *dolia*.

8. BERNI, P.: "Epigrafia sobre *amphorae*, *tegulae*, *imbres* i *dolia* a l'àrea occidental del Camp de Tarragona", a GOROSTIDI, D.: *Ager Tarraconensis 3. Les inscripcions romanes*, Documenta, 16, Institut d'Estudis Catalans - Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Tarragona, 2010, esp. 201-207. Caldria afegir-hi encara les trobades els anys 70 del segle passat al Mas d'en Bosc (Constantí) que romanen inèdites (comunicació personal del Sr. Joan Ribas).

9. La vil·la de la Burguera, de gran valor científic i patrimonial, fou destruïda en la seva major part després de la seva excavació —amb el vist-i-plau de l'administració (i)responsable— per a la construcció d'un hotel que, sarcàsticament, du el nom de "Vila romana". Vegeu BOSCH, F.; DÍAZ, M.; MACIAS, J. M.: "La vil·la romana de la Burguera (Salou, *ager Tarraconensis*): avanç preliminar", *Actes del simposi Les vil·les romanes a la Tarraconense. Implantació, evolució i transformació* (Lleida, 2007), Institut d'Estudis Ilerdencs, Barcelona, 2009, 155-163.

Figura 1. Plànol de la vil·la de Cal·lípols amb la situació dels dolia (gentilesa de J. M. Macias).

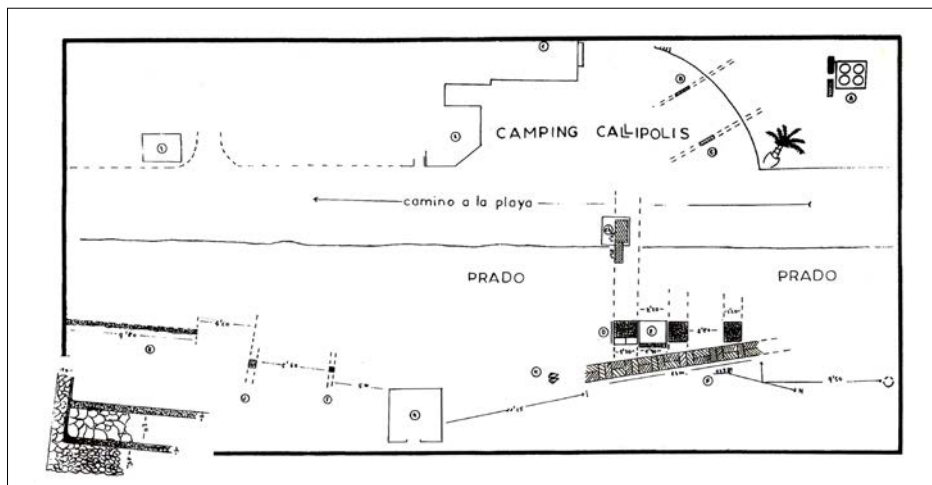

Figura 2. Croquis de les restes romanes elaborat per Enric Ballart el 1979 on s'ubiquen els dolia (lletra A).

Figura 3. Vista dels quatre dolia excavats (Chinchilla).

Figura 4. Detall de la vora de dolium amb inscripció (Chinchilla).